

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

БАСИСТА АЛЬБИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 341.1/8

**ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ПРАКТИЦІ ООН ТА
РАДИ ЄВРОПИ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

КИЇВ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
МИЦИК Всеволод Всеволодович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут міжнародних відносин,
професор кафедри міжнародного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії правових наук України
ДЕНИСОВ Володимир Наумович,
Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
завідувач відділу міжнародного права та порівняльного правознавства

кандидат юридичних наук, доцент
ЛИСИК Володимир Михайлович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри міжнародного права

Захист відбудеться «15» травня 2017 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.10 за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, зала засідань вченої ради Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий «13» квітня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. О. Кориневич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена «гомоцентричністю» сучасного міжнародного права загалом та пріоритетністю міжнародного захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному співробітництві держав на універсальному та регіональному рівнях.

Однією з найбільш беззаперечних характеристик інвалідності являється те, що вона є «універсальним феноменом»¹. Сьогодні люди з інвалідністю формують найуразливішу групу населення, чисельність якої охоплює понад один мільярд людей, що становить п'ятнадцять відсотків від усього населення світу². Очевидно, що її показники не є статичними та постійно зростають через старіння населення, глобальну поширеність хронічних захворювань, бідність, погіршення факторів навколишнього середовища, природні катастрофи, збройні конфлікти та ін. Водночас, практично щодня люди з інвалідністю зіштовхуються з дискримінацією та перешкодами, що заважають їм стати повноправними бенефіціарами всього спектру прав та свобод людини і реалізовувати їх нарівні з іншими.

Протягом тривалого часу люди з інвалідністю вочевидь залишалися «непомітними» в міжнародній системі захисту прав людини, а проблематика захисту та заохочення їх прав взагалі не поставала в правозахисному дискурсі. Суттєві зрушення в цьому напрямку починають простежуватися з другої половини ХХ століття, а ухвалення і набрання чинності Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю 2006 р. (далі – КПОІ) та Факультативного протоколу до неї (далі – Протокол) остаточно засвідчили визнання світовим співтовариством проблематики та необхідності здійснення міжнародного захисту прав людей з інвалідністю.

Особливої актуальності тема дослідження набуває для України, що обумовлено, по-перше, ратифікацією КПОІ та здійсненням національно-правової імплементації міжнародних норм у сфері прав людей з інвалідністю, вироблених ООН та Радою Європи (далі – РЄ), по-друге, зростаючою кількістю людей з інвалідністю на її теренах внаслідок збройного конфлікту, які потребують належних гарантій здійснення та захисту їх прав і свобод. За офіційними даними, станом на 2016 рік в Україні налічувалося близько трьох мільйонів людей з інвалідністю.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців.

Окремі міжнародно-правові механізми захисту прав людей з інвалідністю в контексті міжнародної системи захисту прав людини досліджували в своїх працях українські науковці – М. М. Антонович, М. О. Баймуратов, М. В. Буроменський, В. Н. Денисов, В. В. Мицик, А. С. Овчаренко, В. Е. Теліпко; серед зарубіжних – А. Х. Абашидзе, В. Г. Вітцум, А. С. Кантер, А. Я. Капустін, В. О. Карташкін, О. А. Ковалев, О. Є. Конєва, Дж. Купер, К. Хайльброннер та ін.

Питанню формування концепції інвалідності присвячені праці української дослідниці А. Й. Капської; зарубіжних – О. М. Арнардотіра, К. Барнеса, Ф. Бова,

¹ Див.: Law and Global Health: Current Legal Issue / [In M. Freeman, S. Hawkes, B. Bennett eds.]. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – Vol. 16. – P. 246.

² Див.: ВОЗ, Инвалидность и здоровье: Информационный бюллетень № 352, декабрь 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/ru/>

І. В. Боровікової, Д. Бойнтон, А. Бюкенена, Дж. тенБроека, Д. Віклер, Н. Ф. Дементьєвої, Н. Деніелс, А. Думбаєва, С. Калвера, К. Дж. Кадлік, К. Клоузер, П. Ломбардо, П. К. Лонгрома, М. Олівера, Т. Попової, М. Сабателло, М. Е. Стейн, Я. Тоссебро, Л. Уманського, Е. І. Холостової, М. Шульца, Т. Шекспіра та ін.

Дослідження окремих міжнародно-правових аспектів захисту прав людей з інвалідністю знаходимо в працях українських науковців – В. Л. Костюка, В. М. Лисика, В. С. Маринець, В. В. Нагорної, О. В. Паровишник, О. П. Пономарьової та ін. Серед зарубіжних дослідників варто зазначити праці К. С. Алісієвич, Ж. Бікенбаха, Д. Герардс, Н. Деві, Т. Дегенер, Р. Джозеп, К. Джонсона, Р. Н. Жаворонкова, Р. Каєсса, Г. Н. Карни, Ж. Квінн, М. Кетт, Р. Ланг, О. Левіс, А. Лейкок, Т. О. Лихіної, М. В. Лісбегр, В. Ліндквіста, А. Лоусон, Д. МакКея, Ф. Мегре, М. Модіне, Т. Младенова, О. М. Овсюка, Л. Огертшніга, Г. Парекха, Р. Пінто, М. Ріуокса, Л. А. Сілечії, Ж. Трані, Г. Торнікрофта, С. Тромеля, Е. Флінн, Ф. Френча, П. Харпура, А. Хендрікс, Є. М. Яковлевої та ін.

Відаючи належне науковому доробку авторитетних дослідників, зауважимо, що у вітчизняній науці міжнародного права відсутнім є комплексне дослідження міжнародно-правового захисту прав людей з інвалідністю на універсальному (ООН) й регіональному (РЄ) рівнях та національно-правової імплементації міжнародних норм у сфері захисту прав людей з інвалідністю в правову систему України з урахуванням кращого досвіду європейських держав. З часу виникнення проблематику прав людей з інвалідністю розглядали з позиції соціального захисту, забезпечення медичного обслуговування та реабілітації. На противагу закордонній, вітчизняна наука міжнародного права приділяла незначну увагу даній тематиці, тому важливі правові аспекти зазначеної проблематики залишилися поза увагою.

У контексті сучасних українських реалій, проведення ґрунтовного дослідження на зазначену тематику є актуальним як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми «Правові засади співпраці України з міжнародними інтеграційними об'єднаннями: теорія і практика», що становить частину наукової теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 11БФ048-01: «Україна в міжнародних інтеграційних процесах».

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в здійсненні комплексного наукового аналізу становлення та розвитку міжнародно-правового регулювання питань захисту прав людей з інвалідністю в практиці ООН та РЄ, визначенні особливостей національно-правової імплементації міжнародних норм у цій сфері та внесенні пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Для досягнення поставленої мети дисертації необхідно виконати наступні **дослідницькі завдання:**

– проаналізувати за допомогою історично-правового дослідження особливості еволюції концепції інвалідності та становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному праві;

- визначити правовий зміст категорій «інвалідність» та «інвалід»;
- запропонувати авторське бачення поняття «міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю» та розкрити його зміст;
- виявити особливості міжнародного регулювання прав людей з інвалідністю на універсальному рівні;
- визначити роль головних, функціональних органів та спеціалізованих установ ООН у системі контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю;
- проаналізувати діяльність Комітету з прав осіб з інвалідністю (далі – Комітет) як міжнародного конвенційного механізму контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю;
- виявити особливості міжнародного регулювання питань захисту прав людей з інвалідністю в нормотворчій діяльності РЄ;
- з'ясувати особливості механізмів міжнародного контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю в РЄ, проаналізувати їх відповідну практику;
- визначити особливості національно-правової імплементації міжнародних норм у сфері захисту прав людей з інвалідністю;
- провести аналіз національного законодавства України на предмет відповідності положенням міжнародного права в сфері захисту прав людей з інвалідністю;
- виявити основні напрямки вдосконалення законодавства України задля ефективної реалізації міжнародних інвалідохисних зобов'язань.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку з міжнародно-правовим захистом прав людей з інвалідністю в практиці ООН і РЄ та національно-правовою імплементацією міжнародно-правових норм у цій сфері.

Предметом дослідження є положення щодо захисту прав людей з інвалідністю, які містяться у міжнародних договорах, міжнародних звичаях, актах «м'якого» права (в межах ООН та РЄ), рішеннях міжнародних судових та квазісудових установ, рішеннях і практиці міжнародних неурядових організацій у сфері інвалідності, інституційних механізмів контролю та захисту, праці кваліфікованих вітчизняних та зарубіжних дослідників, практика та акти національних законодавств держав світу, зокрема України, що стосуються прав людей з інвалідністю та національно-правової імплементації міжнародних норм.

Методи дослідження. Методологічною базою для дисертаційного дослідження послуговував цілий комплекс загальнонаукових (зокрема: аналіз, аналогія, дедукція, індукція, історичний, прогнозування, синтез, системно-структурний) та спеціальних методів (формально-юридичний, історично-правовий і порівняльно-правовий), що широко використовуються в сучасній науці міжнародного права.

З переліку загальнонаукових методів на всіх етапах дослідження застосовними є дедуктивний та системно-структурний. На початковому етапі метод семантичного аналізу сприяв з'ясуванню питання термінологічної невизначеності.

Важлива роль у проведенні дисертаційного дослідження належить історично-правовому методу, оскільки саме на основі дослідження генези розвитку міжнародно-правового співробітництва щодо захисту прав людей з інвалідністю

приходимо до розуміння правового положення людей з інвалідністю на універсальному, регіональному та національному рівнях. Порівняльно-правовий метод сприяв з'ясуванню особливостей міжнародно-правового співробітництва держав в межах універсальної та регіональної систем захисту прав людей з інвалідністю, визначенню стану імplementованості міжнародних норм у сфері захисту прав людей з інвалідністю в національно правовій системі України та деяких країн світу. Використання формально-юридичного методу дозволило визначити поняття «міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю», «міжнародний контроль за дотриманням прав людей з інвалідністю» та «міжнародний захист прав людей з інвалідністю».

Емпіричну основу дослідження формує практика з розгляду індивідуальних та групових повідомлень Комітетом, колективних скарг Європейського комітету з соціальних прав (далі – ЄКСП) та практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) на предмет порушення прав людей з інвалідністю.

Наукова новизна одержаних результатів запропонованого до розгляду дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно є першим у вітчизняній науці комплексним міжнародно-правовим дослідженням із захисту прав людей з інвалідністю в практиці ООН та РЄ, а також національно-правової імplementації міжнародних норм в законодавство України.

За результатами здійсненого дослідження формулюються наступні положення, що містять елементи наукової новизни та виносяться на захист як особистий внесок дисертанта.

Вперше:

1. за результатами аналізу національно-правових визначень «інвалідності» та «інвалідів» виокремлено вузький та широкий підходи до визначення інвалідності. З одного боку, інвалідність визначається в якості пов'язаних з порушенням характерних ознак людини та охоплює тих осіб, що підпадають під закріплене в законодавстві визначення, а з іншого – визначається як порушення, що може бути наявним в теперішньому часі або ж існувало в минулому чи може виникнути в майбутньому;

2. сформульовано визначення поняття «міжнародного контролю за дотриманням прав людей з інвалідністю», під яким пропонується розуміти діяльність певних органів міжнародних організацій та конвенційних органів, що передбачає збір належної інформації та даних щодо реалізації державою міжнародно-правових стандартів прав людей з інвалідністю, перевірку та надання оцінки рівня їх імplementації, рекомендацій з метою усунення порушень, забезпечення повного і рівного здійснення людьми з інвалідністю всіх прав людини та основоположних свобод, а також запобігання їх порушенню в майбутньому й нагляд за виконанням даних раніше рекомендацій;

3. запропоновано авторське визначення поняття «міжнародного захисту прав людей з інвалідністю», під яким розуміється міжнародне співробітництво держав щодо сприяння загальній повазі, дотриманню, забезпеченню та захисту прав людини і основоположних свобод для всіх людей з інвалідністю;

4. сформульовано визначення поняття «міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю», під яким автор пропонує розуміти норми та принципи сучасного міжнародного права прав людини, що визначають мінімальний рівень регламентації та масштаб поведінки держави-учасниці щодо визнання, дотримання і захисту прав людей з інвалідністю з урахуванням специфіки їх здійснення через призму інвалідності;

5. за результатами аналізу сучасної практики ЄСПЛ обґрунтовано тенденцію до розширення захисту передбаченого ЄКПЛ стосовно людей з інвалідністю та обмеження «*margin of appreciation*» держави в цій сфері;

6. запропоновано та обґрунтовано доцільність створення в Україні Моніторингового комітету з питань інвалідності як елемента національного імплементаційного механізму щодо положень КПОІ та запровадження Єдиного електронного державного реєстру людей з інвалідністю.

Удосконалено:

7. наукові підходи до визначення особливостей імплементації положень КПОІ в правову систему України та проаналізовано положення законодавства окремих європейських країн (Австрії, Бельгії, Німеччини, Сполученого Королівства, Угорщини) як позитивні приклади такої імплементації;

8. дослідження генези розвитку концепції інвалідності, наукові підходи до наявних моделей інвалідності та етапів становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному праві;

9. аналіз міжнародно-правових стандартів прав людей з інвалідністю, визначено їх характерні ознаки та особливості розроблення на універсальному та регіональному рівнях;

10. наукові підходи до класифікації та аналіз міжнародно-правових актів та актів «м'якого» права ООН та РЄ у сфері захисту прав людей з інвалідністю;

11. аналіз КПОІ та Протоколу, виокремлено та охарактеризовано новаційні положення, здійснена їх структуризація, виведено два рівні зобов'язань держав;

12. наукове обґрунтування концепції позитивних дій держави в контексті принципів рівності та недискримінації прав людей з інвалідністю, з'ясовано її національно-правову природу та формування в міжнародному праві;

13. дослідження діяльності головних, функціональних органів та деяких спеціалізованих установ ООН у здійсненні контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю;

14. обґрунтування позиції, що Комітет являє собою експертний механізм контролю *sui generis* та займає особливе місце в системі універсальних правозахисних механізмів;

15. обґрунтування внеску ЄКСП як регіонального механізму контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю.

Дістали подальшого розвитку:

16. наукові підходи до питання створення КПОІ нових прав для людей з інвалідністю;

17. проблемні аспекти відповідності національного законодавства України положенням міжнародного права в сфері захисту прав людей з інвалідністю, на

підставі чого визначено необхідність та окреслено основні напрямки вдосконалення національного законодавства в цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що основні положення та одержані висновки сприятимуть розвитку науки міжнародного права та можуть бути використані як під час написання навчальної літератури, а також у законодавчій діяльності. Накопичений науково-практичний матеріал може слугувати основою для подальших досліджень з міжнародно-правового захисту прав людей з інвалідністю. Теоретичні та практичні положення дисертації стануть у нагоді в навчальному процесі під час викладання таких нормативних дисциплін як «Міжнародне публічне право», «Міжнародне право прав людини», «Міжнародно-правові механізми захисту прав людини», «Універсальні та регіональні механізми захисту прав людини» тощо.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження також розкривається через можливість та необхідність їх використання юристами-міжнародниками в своїй професійній діяльності, міжнародними неурядовими та громадськими організаціями, що репрезентують людей з інвалідністю та здійснюють моніторинг дотримання їх прав на національному рівні, а також безпосередньо людьми з інвалідністю.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є особистим та самостійним науковим доробком автора з урахуванням розвитку науки міжнародного права. Усі сформульовані в ньому узагальнення, положення, пропозиції та висновки зроблені в результаті самостійної науково-дослідницької роботи, аналізу великого масиву міжнародно-правових джерел, на які подано посилання, та в результаті особистої практичної діяльності у сфері захисту прав людей з інвалідністю.

Апробація результатів дисертації. Дисертація отримала обговорення на засіданні кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у виступах та публікаціях на наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Шевченківська весна» (м. Київ, 07 квітня 2016 року) (тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 22 жовтня 2015 року) (тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції УАМП «Права людини на здоров'я та сприятливе довкілля у сучасному міжнародному праві» (м. Київ, 27 травня 2015 року) (тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, 18 лютого 2016 року) (тези опубліковано) та ін.

Дисертантка брала участь в обговоренні питань, що охоплені дисертаційним дослідженням, під час круглого столу на тему «Заключні зауваження Комітету ООН стосовно первинного звіту України щодо реалізації Конвенції ООН про права інвалідів. Обговорення плану дій» (м. Київ, 10 грудня 2015 року), організованого за ініціативи Національної Асамблеї інвалідів України.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження отримали відображення в п'яти наукових статтях у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, двох статтях в іноземних фахових виданнях, а також чотирьох тезах доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації зумовлені метою й завданнями дослідження, а тому складаються зі вступу, чотирьох розділів, що містять дванадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 243 сторінки, з яких основний текст викладено на 200 сторінках. Список використаних джерел налічує 373 найменування, викладених на 43 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його зв'язок з науковими програмами, планами, темами, виділено об'єкт та предмет дослідження, його мету та завдання, охарактеризовано методологічну, теоретичну та емпіричну основи дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, розкрито їх теоретичне та практичне значення, ступінь апробації у наукових публікаціях і доповідях автора за темою дисертації, вказано її обсяг та структуру.

Перший розділ «Становлення та розвиток міжнародно-правового співробітництва держав у сфері захисту прав людей з інвалідністю» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Формування концепції інвалідності та становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному праві»* здійснено історично-правовий огляд еволюції концепції інвалідності та джерел, що вплинули на становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному праві.

Автор підходить до розгляду історії теоретико-правового осмислення проблематики інвалідності через призму поєднання її емпіричного та правового вимірів. Визначено, що намагання науковців всебічно дослідити «інвалідність» у ролі соціального, культурного та правового феномену сприяли виникненню «моделей» (концепцій) інвалідності, що послугували відображенням зміни суспільної думки та процесу формування концепції в історичній ретроспективі. Наголошується, що на сьогодні не існує вичерпного переліку моделей інвалідності, а науковці оперують різними їх кількостями та назвами. На основі проаналізованих підходів науковців автором виділено та охарактеризовано існуючі моделі інвалідності: морально-релігійну, медичну, реабілітаційну, економічну, соціальну або сім'ю соціально-контекстуальних підходів (Британську соціальну модель інвалідності, Скандинавський реляційний та Північноамериканський підходи), культурну, модель культурного плюралізму, благодійну, модель *«Handicap»*, психосоціальну, модель людського різноманіття та правозахисну. Обґрунтовано, що виокремлення різноманітних моделей має істотне значення для комплексного розуміння концепції інвалідності, адже превалювання тієї чи іншої моделі інвалідності в суспільстві впливає не лише на напрямки здійснення соціальної

політики в державах щодо людей з інвалідністю, але також позначається на процесі розвитку інституту захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному праві.

Досліджуючи генезу становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю, автор зупиняється на аналізі ключових віх його розвитку, пов'язуючи його зі створенням та нормотворчою діяльністю ООН. Дисертантка акцентує увагу на розгляді визначальних моментів становлення інституту, відносячи до них прийняття Декларації про права розумово відсталих осіб 1971 р., Декларації про права інвалідів 1975 р., Всесвітньої програми дій стосовно інвалідів 1982 р., Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів 1993 р. та ін. Доводиться, що становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю відбулося з ухваленням КПОІ. Зазначено, що його розвиток на даному етапі не завершується.

У підрозділі 1.2. «Поняття та визначення «інвалідності» в міжнародному праві та національному законодавстві» здійснено дослідження впливу концепції інвалідності впродовж її формування в міжнародному праві на використовуваний понятійно-категоріальний апарат та його визначення. Обґрунтовується, що домінування тієї чи іншої моделі інвалідності у суспільстві позначилося також на закріпленні визначення поняття «інвалідність» як у національному законодавстві країн, так і в міжнародно-правових актах.

Аналіз міжнародно-правових джерел засвідчив, що доволі довго «інвалідність» вживалася як синонім до таких категорій як недуги, хвороби, дефекти та інші «субнормальні» особливості людини, що стало наслідком впливу медичної, благодійної та реабілітаційної моделей інвалідності. Істотні зрушення в підходах до розуміння інвалідності простежено з кінця ХХ століття, однак остаточне переосмислення категорій на міжнародному рівні відбулося з прийняттям у 2006 році КПОІ. Аргументовано, що закріплені в КПОІ формулювання визначень понять «інвалідність» та «інваліди» є свідченням прогресивності цього міжнародного договору. Доведено, що розвиток міжнародно-правового регулювання проблематики інвалідності в практиці ООН послуговував поштовхом для регіонального та національного розвитку в цій сфері.

Значну увагу приділено аналізу визначень поняття «інвалідність» у національних законодавствах країн, які належать до різних правових систем (e. g., Австралії, Білорусі, Великобританії, США, України). Автор доходить висновку, що варто виокремлювати вузький та широкий підходи до законодавчого визначення поняття «інвалідність». Встановлено, що в Україні використано вузький підхід.

Досліджено вживані в законодавстві України відповідники категорії «*persons with disabilities*» (e. g., «люди з особливими потребами», «люди з функціональними обмеженнями», «люди з обмеженими фізичними можливостями» та ін.), закріпленої в міжнародно-правових актах. Виявлено проблему термінологічної невизначеності. Обґрунтовано доцільність використання категорії «люди з інвалідністю».

У підрозділі 1.3. «Поняття та зміст міжнародно-правових стандартів прав людей з інвалідністю» проаналізовано зміст поняття «права людей з інвалідністю». Наголошено, що використання цього поняття обумовлене необхідністю позначення правового статусу людей з інвалідністю по відношенню до держави та суспільства, а, розкриваючи його зміст, слід говорити про поєднання двох аспектів.

Сформульовано власне визначення поняття «міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю». Названо притаманні зазначеним стандартам ознаки.

Відзначено, що на універсальному рівні мінімальні міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю містить КПОІ. Доведено, що значний вплив на розвиток цих стандартів здійснюють акти «м'якого» права ООН. Звернено увагу, що поряд з універсальними на регіональному рівні застосовуються «європейські міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю». Характеризуючи джерела останніх, наголошено, що вагоме значення для їх змістовного розширення має практика ЄСПЛ та ЄКСП.

Другий розділ «Особливості міжнародного регулювання і контролю за здійсненням зобов'язань щодо захисту прав людей з інвалідністю на універсальному рівні» складається з трьох підрозділів та чотирьох пунктів.

У підрозділі 2.1. «Міжнародно-правовий захист прав осіб з інвалідністю в практиці ООН» розглянуто генезу розвитку міжнародно-правового регулювання захисту прав людей з інвалідністю в діяльності ООН. Визначено, що основу універсального міжнародного захисту прав людей з інвалідністю складають прийняті загальні універсальні міжнародно-правові акти з прав людини та вузькоспеціалізовані універсальні міжнародні акти, що безпосередньо стосуються прав людей з інвалідністю.

У дисертації проведено аналіз міжнародно-правових гарантій захисту прав людей з інвалідністю, закладених Міжнародним біллем про права людини, а саме: Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права. Зауважено, що дані акти не містять прямого посилення на заборону дискримінації за ознакою інвалідності. В цьому контексті вагомого значення набули Загальні коментарі положень зазначених Пактів, надані конвенційними органами.

З-поміж ключових універсальних міжнародних договорів з прав людини в контексті закріплення прямої заборони дискримінації за ознакою інвалідності виокремлено Конвенцію про права дитини 1989 року, зважаючи на зміст її статті 2.

Чільне місце в роботі відведено дослідженню вузькоспеціалізованих універсальних міжнародних актів, що безпосередньо стосуються прав людей з інвалідністю. Враховуючи відсутність єдиного підходу до визначення терміну «акти «м'якого» права» в доктрині міжнародного права, в роботі приділено окрему увагу і питанням термінології. Здійснено нормативний аналіз актів ООН, що становлять «м'яке» право в сфері захисту прав людей з інвалідністю, до яких віднесено резолюції, рекомендації, декларації, фінальні документи міжнародних конференцій, загальні коментарі конвенційних органів та акти організацій системи ООН, що загалом вплинули на формування парадигм подальшого розвитку міжнародного регулювання в сфері захисту прав людей з інвалідністю. Наприклад, Декларація про права інвалідів 1975 р., Всесвітня програма дій стосовно інвалідів 1982 р., Таллінські керівні принципи для діяльності в сфері розвитку людських ресурсів застосовно до людей з інвалідністю 1989 р., Принципи захисту психічно хворих осіб та покращення психіатричної допомоги 1991 р., Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів 1993 р. та ін.

Підсумовуючи, звернено увагу на ту обставину, що саме неготовність держав брати міжнародні зобов'язання стосовно захисту прав людей з інвалідністю сприяла першочерговому напрацюванню в межах ООН значної кількості вузькоспеціалізованих міжнародних актів, які значно вплинули на процес становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному праві та поступово засвідчили готовність міжнародного співтовариства до прийняття універсального міжнародного договору в цій царині – КПОІ.

У підрозділі 2.2. «Нормативний зміст Конвенції про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї від 2006 року» здійснено нормативний аналіз положень КПОІ та її Протоколу.

У роботі досліджено передумови, особливості розроблення проекту та процесу ухвалення КПОІ. Зазначено, що прийняття КПОІ стало здобутком тридцятирічного співробітництва ООН та інститутів громадянського суспільства з проблематики захисту прав людей з інвалідністю. Виявлено, що перші пропозиції з розроблення проекту такої вузькоспеціалізованої конвенції в межах ООН, які надходили ще в 1987 р. (Італія) та 1989 р. (Швеція), не були належно сприйняті Генеральною Асамблеєю ООН у той час. Лише згодом, у 2001 р. за пропозицією Мексики, розпочинається робота з розроблення цього важливого та всеохоплюючого міжнародного договору.

Здійснюючи нормативний аналіз положень КПОІ та порівнюючи її з іншими міжнародними правозахисними документами, виведено низку характерних особливостей документа. Названо та обґрунтовано такі особливості КПОІ: встановлює різні рівні зобов'язань держав-учасниць щодо закріплених у ній прав; містить визначення ключових понять, що є важливими для процесу її національно-правової імплементації (інвалідність, дискримінація за ознакою інвалідності, розумне пристосування, універсальний дизайн); закріплює перелік загальних принципів прав людини; конкретизує загальні принципи рівності та недискримінації; є втіленням концепції позитивних зобов'язань держав, розумного пристосування, позитивних дій та ін.; є новаторською за змістом конвенцією, охоплюючи весь спектр прав людини; закріплює певні нові спеціальні права людей з інвалідністю та розширює змістовно вже існуючі права людини; поєднує традиційний підхід із створення конвенційного контрольного органу та передбачає формування додаткових контрольних механізмів на міжнародному і національному рівнях; відкрита для організацій регіональної інтеграції. Зроблено висновок, що КПОІ є унікальним міжнародним договором у багатьох відношеннях.

Значну увагу в роботі приділено з'ясуванню правової природи концепції позитивних дій держави та її закріпленню в міжнародному праві. З позиції права прав людини розглянуто доктринальну категорію «позитивна дискримінація».

В роботі здійснено нормативний аналіз положень Протоколу. Визначено, що Протокол є додатковим договором, який запроваджує в діяльності Комітету дві важливі процедури (процедуру розгляду індивідуальних і групових повідомлень, процедуру проведення розслідувань) для ефективного виконання положень КПОІ.

У підрозділі 2.3. «Поняття та взаємодія міжнародного контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю», розглядаючи різноманітні

доктринальні визначення міжнародного контролю та захисту прав людей, сформульовано власні визначення понять «міжнародний контроль за дотриманням прав людей з інвалідністю» та «міжнародний захист прав людей з інвалідністю». Проаналізовано питання співвідношення понять «контроль» та «моніторинг». Вказано на існування в міжнародній структурі системи міжнародних механізмів контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю. Зазначено, що її започаткування стало новою віхою в розвитку міжнародного регулювання прав людини, а головною ознакою системи названо багаторівневність.

На універсальному рівні ключове місце в зазначеній системі відведено ООН. Досліджено роль органів та спеціалізованих установ ООН у здійсненні контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю, а також становленні відповідного інституту в міжнародному праві прав людини. Увагу зосереджено на діяльності головних (Генеральної Асамблеї ООН, Генерального Секретаря ООН, ЕКОСОП) та функціональних органів (Ради ООН з прав людини, Спеціального доповідача з прав людей з інвалідністю, Управлінні Верховного комісара ООН з прав людини, Верховного Комісара ООН з прав людини, Комісії соціального розвитку), а також деяких спеціалізованих установ ООН (МОП, ЮНЕСКО, ВООЗ, ЮНІСЕФ та ін.). Зупиняючись детально на аналізі спеціальних процедур Ради ООН з прав людини в досліджуваній сфері, автор вказує на їх провідну роль порівняно з конвенційними органами. Простежується процес трансформації та розвитку інституту Спеціального доповідача з питань інвалідності. На переконання автора, розвиток системи контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю на сучасному етапі здійснюється за рахунок удосконалення чинних та створення нових механізмів контролю в межах ООН, як наприклад, Комітету.

Значну увагу зосереджено на аналізі діяльності вказаного Комітету за такими напрямками: розгляд періодичних доповідей держав-учасниць КПОІ; проведення консультацій з іншими конвенційними органами з прав людини; розгляд повідомлень від осіб або груп осіб; проведення розслідувань серйозних або системних порушень; процедури раннього попередження та негайних дій; розгляду істотних заяв з актуальних питань та подій. Відзначено, що цей орган здійснює суттєве сприяння державам-учасницям КПОІ в процесі її імплементації.

Третій розділ «Діяльність Ради Європи щодо регулювання і контролю з питань захисту прав людей з інвалідністю» складається з трьох підрозділів та чотирьох пунктів.

У підрозділі 3.1. «Особливості міжнародного регулювання питань захисту осіб з інвалідністю в нормотворчій діяльності Ради Європи» проведено аналіз правозахисних інструментів РЄ на предмет захисту прав людей з інвалідністю. З-поміж міжнародно-правових договорів РЄ не виокремлено жодного, який би спеціально стосувався людей з інвалідністю. До переліку тих, що формують європейські міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю, віднесено Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) і Європейську соціальну хартію (далі – Хартія). Аналіз ЄКПЛ засвідчив, що передбачений нею захист поширюється на людей з інвалідністю не лише в силу їх людського виміру, але й виходячи зі змісту статті 14, щодо заборони дискримінації

«за іншою ознакою». Хартія розглядається в ролі першого документа з прав людини в межах РЄ, що закріплює певні спеціальні норми стосовно людей з інвалідністю. Доведено, що з прийняттям у 1996 р. Переглянутої Хартії простежується зміна підходу до людей з інвалідністю, втіленого у Хартії.

Підкреслено, що нормотворча діяльність РЄ у сфері інвалідності позначилася напрацюванням чималої кількості вузькоспеціалізованих актів «м'якого» права, які слугують орієнтирами для формування європейського законодавства та правозастосувальної практики держав. Здійснено аналіз відповідних рекомендацій та резолюцій статутних органів РЄ, які мають провідне значення.

У підрозділі 3.2. «План дій Ради Європи щодо сприяння правам і повній участі людей з інвалідністю у суспільстві на 2006-2015 роки (Рекомендація Rec(2006)5)» (далі – План дій РЄ) здійснено аналіз ключового акту «м'якого» права РЄ, що закладає основу політики та розвитку національного законодавства держав-членів стосовно людей з інвалідністю. Зроблено висновок, що текст документа закріплює різноманітні його кваліфікації, а основна мета зводиться до екстраполяції цілей РЄ щодо захисту прав людей з інвалідністю та їх інклюзії в суспільне життя.

Як показано в дисертації, План дій РЄ розглядається в ролі доповнення до КПОІ в тій мірі, в якій він містить спеціальні заходи та позитивні дії для держав-учасниць, що сприяють ратифікації та імплементації її положень.

Підрозділ 3.3. «Механізми контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю в Раді Європи» складається з двох пунктів, присвячених аналізу практики ЄСПЛ у сфері інвалідності та діяльності ЄКСП із заохочення та захисту соціальних прав людей з інвалідністю.

Проаналізовані рішення по справам ЄСПЛ (e.g., «*Glor v. Switzerland*», «*Kiyutin v. Russia*», «*G.N. v. Italy*», «*Cam v. Turkey*», «*Stanev v. Bulgaria*», «*Jasinskis v. Latvia*», «*Price v. United Kingdom*», «*Saviny v. Ukraine*» та ін.) свідчать, що інвалідність та різноманітні стани здоров'я розглядаються як «інші ознаки» в розумінні положень статті 14 ЄКПЛ. Встановлено, що концепцію розумного пристосування охоплено поняттям дискримінація за ознакою інвалідності. Відзначено, що часто в рішеннях ЄСПЛ підходить близько до визнання обов'язку розумного пристосування, проте прямо не формулює його. Досліджено, що питання розумного пристосування не є самостійним предметом розгляду в справах, пов'язаних з інвалідністю, та постає в контексті порушення закріплених ЄКПЛ прав. На переконання автора, важливі категорії справ, розглянуті ЄСПЛ, формують ті, що стосуються порушення статей 2, 3, 5, 6, 8 ЄКПЛ та статті 3 Протоколу № 1. Доведено, що в своїх рішеннях ЄСПЛ стверджує позитивне зобов'язання держави забезпечити здійснення людьми з інвалідністю визначених ЄКПЛ прав, а також враховувати принцип розумного пристосування в закладах перебування та утримання людей з інвалідністю незалежно від їх типу. Зроблено висновок, що здійснюване ЄСПЛ тлумачення положень ЄКПЛ з урахуванням міжнародно-правових стандартів прав людей з інвалідністю сприяє розширенню захисту передбаченого ЄКПЛ стосовно людей з інвалідністю.

Проведено огляд двох ключових процедур у діяльності ЄКСП, а саме: процедури подання державами-учасницями Хартії доповідей та процедури розгляду

колективних скарг. Зроблено висновок, що поєднання цих процедур сприяє виявленню проблемних аспектів і прогалин в національних законодавствах держав-учасниць та наданню їм ЄКСП відповідних рекомендацій. Зазначено, що протягом останнього часу процедура подання доповідей зазнає суттєвих змін.

Проведений аналіз національних доповідей держав та висновків ЄКСП засвідчує, що люди з інвалідністю обмежені в гарантованому їм праві на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства. Встановлено, що в процесі розгляду колективних скарг (*e. g.*, «*International Federation for Human Rights (FIDH) v. Belgium*» «*European Action of the Disabled (AEN) v. France*» та ін.) ЄКСП сприяє змістовному розширенню закріплених в Хартії норм.

Четвертий розділ «Національно-правова імплементація міжнародних норм у сфері прав людей з інвалідністю в законодавство України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1. «*Особливості імплементації міжнародних норм у сфері захисту прав людей з інвалідністю в правову систему України та досвід деяких європейських країн*» здійснено детальний аналіз національного імплементаційного механізму, передбаченого положеннями статті 33 КПОІ. Визначено, що ключовим джерелом міжнародних норм у сфері захисту прав людей з інвалідністю є саме КПОІ. Особливості національно-правової імплементації цього міжнародного договору зумовлюються його природою та тією обставиною, що в ньому передбачено механізм, яким держави-учасниці зобов'язуються імплементувати його положення. Зроблено висновок, що такий механізм є унікальним та новаторським у галузі міжнародного права прав людини. Звернено увагу на можливість його втілення в майбутніх міжнародних договорах з прав людини або використання в ролі дієвого прикладу в процесі імплементації інших чинних договорів.

Розглядаючи практичні приклади запровадження кожного з елементів зазначеного імплементаційного механізму у певній державі (*e. g.*, Австрії, Бельгії, Данії, Іспанії, Італії, Німеччини, Сполученого Королівства та ін.), встановлено, що склалася різноманітна практика. Зазначено, що імплементація положень КПОІ в державах-учасницях здійснюється на основі загальних принципів і норм міжнародного права та залежить від сприйнятого в державі підходу до співвідношення міжнародного та національного права. Зроблено висновок, що імплементація положень КПОІ являє собою процес, за якого держави-учасниці в межах своїх юрисдикцій вживають позитивні дії, ухвалюючи деталізуючі нормативно-правові акти, здатні забезпечити й розкрити зміст закріплених в КПОІ положень та інкорпорувати їх у законодавство. Встановлено, що Україна як держава-учасниця КПОІ в даному відношенні частково виконала свої зобов'язання.

Підрозділ 4.2. «*Відповідність національного законодавства України положенням міжнародного права у сфері захисту прав людей з інвалідністю*» присвячений дослідженню стану виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людей з інвалідністю. За результатами дослідження сформульовано неоднозначні висновки. Зазначено, що хоч після ратифікації КПОІ Україна здійснила значні кроки в її імплементації, проте багато законодавчих нормативно-правових актів продовжують носити декларативний характер та

спрямовуватися на надання соціальної допомоги, а не на інклюзію людей з інвалідністю в суспільне життя. Встановлено, що проблематика інвалідності не розглядається в контексті загальних державних програм. Нормативний аналіз національного законодавства сприяв виокремленню проблемних аспектів реалізації міжнародних інвалідозахисних зобов'язань Україною. До них віднесено: термінологічна невизначеність у законодавстві, недотримання загальних принципів прав людини, забезпечення недискримінації за ознакою інвалідності та доступності фізичного середовища, гарантування прав жінкам та дітям з інвалідністю, забезпечення фактичної рівності перед законом та доступу до правосуддя людям з інвалідністю, впровадження інклюзивної освіти, а також забезпечення належного рівня охорони здоров'я та реабілітації.

У підрозділі 4.3. «Основні напрямки вдосконалення українського законодавства з метою ефективного реалізації міжнародних інвалідозахисних зобов'язань» зосереджено увагу на обґрунтуванні змін, практичне здійснення яких сприятиме виконанню загальних та спеціальних інвалідозахисних зобов'язань Україною. З метою виконання загальних зобов'язань запропоновано запровадити Моніторинговий комітет з питань інвалідності, обґрунтовано його склад та функції. Запропоновано внести зміни до законодавства в сфері інвалідності в частині визначення понятійно-категоріального апарату, наведено перелік понять, необхідних для використання. Обґрунтовано важливість внесення законодавчих змін щодо забезпечення різного роду доступності та моніторингу впровадження закріплених стандартів доступності, а також застосування ефективних санкцій за їх порушення. Наголошено на важливості запровадження Єдиного електронного державного реєстру людей з інвалідністю з метою отримання статистичних даних та забезпечення здійснення прав цією категорією людей. Задля виконання спеціальних зобов'язань запропоновано законодавчо закріпити право на інклюзивну освіту, розробити національну програму деінституціоналізації, забезпечити надання якісних медичних та реабілітаційних послуг, гармонізувати національне законодавство про опіку та піклування з підходом, втіленим у статті 12 КПОІ.

ВИСНОВКИ

У **висновках** викладені найбільш суттєві результати та положення дисертаційного дослідження, які зводяться до наступного:

1. Генеза розвитку концепції інвалідності має давню історію і є актуальною в сучасному світі для всіх без винятку держав. Вона є відображенням мінливих ставлень суспільства та держави до інвалідності в той чи інший історичний період. Вагоме значення для її комплексного розуміння має виокремлення різноманітних моделей інвалідності, зважаючи на поступальність їх появи та той вплив, який вони здійснювали на політику держав щодо проблематики інвалідності. З'ясовано, що основу сучасної міжнародно-правової концепції інвалідності закладає правозахисна модель, яка, безперечно, є різновидом соціальної моделі та ґрунтується на ній.

Еволюція концепції інвалідності суттєво вплинула на формування інституту захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному праві. Хоч питання необхідності здійснення міжнародного регулювання проблематики інвалідності поставало на початку ХХ століття, втім активізація міжнародного співробітництва держав щодо неї почала простежуватися лише після створення ООН. Завдяки розробленню та ухваленню на універсальному та регіональному рівнях чималої кількості міжнародно-правових актів щодо прав людей з інвалідністю, проаналізованих у дисертації, відбулося становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю.

2. Розвиток сучасної міжнародно-правової концепції інвалідності істотно позначився на правовому змісті понять «інвалідність» та «інвалід». Аналіз наявних міжнародно-правових та національно-правових визначень інвалідності засвідчує, що за своїм змістом вона є комплексним поняттям, оскільки, з одного боку, інвалідність має пряме відношення до стану здоров'я людини, а з іншого – завжди має соціальний прояв, позначаючись на об'ємі прав та обов'язків людини з інвалідністю, а відтак на її правовому статусі. Якісно нового значення набуває поняття «інвалід».

3. Міжнародне право стоїть на позиції приналежності людям з інвалідністю всього спектру прав та основоположних свобод людини, а також певних спеціальних прав. Тому, міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю, що закладають основу міжнародного захисту цієї уразливої групи людей, охоплюють права та свободи людини, певні спеціальні права людей з інвалідністю, визначені універсальними та регіональними міжнародно-правовими актами з урахуванням особливостей їх здійснення людьми з інвалідністю. Засновуючись на принципах і нормах міжнародного права прав людини, міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю мають комплементарний характер стосовно міжнародних стандартів прав людини.

4. Міжнародне співробітництво держав на універсальному рівні у сфері захисту прав людей з інвалідністю базується на вироблених в межах ООН міжнародно-правових стандартах прав людей з інвалідністю, що закріплюються в загальних універсальних та вузькоспеціалізованих міжнародно-правових актах. Ухвалення значної кількості вузькоспеціалізованих міжнародних актів сприяло поступовому становленню інституту захисту прав людей з інвалідністю, відображаючи зміну підходів до розуміння інвалідності та сприйняття людей з інвалідністю в ролі бенефіціарів прав людини.

5. Основу міжнародного регулювання прав людей з інвалідністю на універсальному рівні закладає КПОІ, яка стала кульмінацією тривалого еволюційного співробітництва ООН та інститутів громадянського суспільства. Базуючись на чинних універсальних договорах з прав людини, вона забезпечила безпрецедентний рівень захисту прав для людей з інвалідністю. Обґрунтовано, що КПОІ за рахунок використаного в ній новаторського підходу є унікальним за своїм змістом міжнародно-правовим договором. З одного боку, вона є втіленням низки правових концепцій, а з іншого – певною «інструкцією» для держав та організацій регіональної інтеграції (*e. g.*, ЄС) щодо застосування чинних норм з прав людини в контексті інвалідності. Разом з тим, вона стала нормативною базою для проведення

досліджень з питань інвалідності. Отже, наразі головним завданням держав-учасниць є забезпечення повної імплементації закріплених в КПОІ положень.

6. Функціонування міжнародної системи контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю на універсальному рівні забезпечується діяльністю системи органів, до яких віднесено головні, функціональні органи та деякі спеціалізовані установи ООН (*e. g.*, МОП, ЮНЕСКО, ПРООН), а також окремі конвенційні органи (*e. g.*, КПЛ, КЕСКП, Комітет з прав дитини, Комітет та ін.).

7. Заснування в міжнародній системі міжнародного конвенційного механізму контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю, а саме Комітету, стало новою віхою в розвитку міжнародного регулювання прав людини. Критика чинної системи конвенційних механізмів контролю та розпочата в ООН реформа з їх удосконалення сприяли закріпленню за новим органом низки новаційних повноважень: залучати до роботи людей з інвалідністю, їх правозахисні, громадські та неурядові організації; приймати та розглядати групові повідомлення про порушення відповідною державою-учасницею положень КПОІ; проводити консультації з іншими конвенційними органами з прав людини для забезпечення узгодженості, уникнення дублювання під час реалізації функцій; застосовувати спрощену процедуру подання періодичних доповідей державами-учасницями КПОІ; розглядати питання виконання положень КПОІ в державі-учасниці на підставі достовірної інформації. Отже, виходячи з міжнародно-правового статусу Комітету, можна стверджувати, що він являє собою експертний механізм контролю *sui generis*. Визначено, що Комітет робить вагомий внесок в одноманітне тлумачення й застосування норм КПОІ з метою досягнення універсального розуміння змісту прав людини для людей з інвалідністю.

8. Ключова позиція в формуванні прогресивної політики та стандартів у галузі прав людей з інвалідністю на регіональному рівні належить РЄ. Перелік правозахисних інструментів РЄ охоплює дві категорії, а саме міжнародно-правові договори та акти «м'якого» права. Особливість системи захисту полягає у відсутності окремого міжнародного договору, який би стосувався прав людей з інвалідністю. Базис європейського міжнародного співробітництва в інвалідозахисній сфері закладає цілий комплекс європейських конвенцій та угод з прав людини, а також проаналізовані в дисертації акти «м'якого» права статутних органів.

Розроблений План дій РЄ слугує змістовним доповненням до КПОІ. Він окреслює напрямки розвитку національного законодавства та політики країн Європи стосовно людей з інвалідністю з урахуванням тенденцій захисту прав людей з інвалідністю на універсальному рівні. Будучи актом «м'якого права» РЄ, сприяє реалізації положень КПОІ в національних законодавствах держав Європи.

9. Встановлено, що питання дискримінації за ознакою інвалідності, а також порушення прав людей з інвалідністю знаходять відображення в практиці ЄСПЛ та діяльності ЄКСП.

Проведене дослідження практики ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що ЄСПЛ у своїй діяльності достатньо часто зіштовхується з розглядом справ, пов'язаних з інвалідністю, а винесені ним рішення свідчать про бажання розширити захист передбачений ЄКПЛ стосовно цієї уразливої групи людей та в певних випадках

обмежити ступінь «*margin of appreciation*» держави. У своїх рішеннях ЄСПЛ використовує ЄКПЛ як живий інструмент, здійснюючи еволютивне тлумачення статті 14 ЄКПЛ. В недавно прийнятих рішеннях ЄСПЛ формулює умови, за яких відбуватиметься обмеження «*margin of appreciation*» держави.

Дієвим механізмом контролю за дотриманням та захисту соціальних прав людей з інвалідністю виступає ЄКСП. Функціонуючи як квазісудовий орган РЄ, він сприяє розширенню захисту Хартії стосовно людей з інвалідністю. Поєднання процедури подання скарг та доповідної процедури дає можливість ЄКСП відстежувати досягнутий державами прогрес на шляху до ефективної національно-правової імплементації положень Хартії. Надані ЄКСП рішення щодо соціальної інклюзії людей з інвалідністю в сфері освіти і зайнятості свідчать про їх прогресивність.

10. Основна мета міжнародної нормотворчості та контролю, здійснюваних ООН та РЄ в сфері прав людей з інвалідністю, як і в сфері прав людини загалом, полягає в забезпеченні ефективної імплементації вироблених міжнародно-правових стандартів в національні правові системи держав. Як було продемонстровано в дослідженні, незважаючи на існування численних вузькоспеціалізованих актів, основним джерелом міжнародних норм у сфері захисту прав людей з інвалідністю, що потребують національно-правової імплементації, є КПОІ. Особливості імплементації останньої зумовлено її правовою природою та важливістю окремих новаційних положень. На відміну від наявних міжнародних договорів з прав людини, КПОІ передбачає спосіб, в який держави-учасниці зобов'язані імплементувати закріплені в ній права в їх національні правові системи.

11. Здійснений аналіз національного законодавства України щодо його відповідності положенням міжнародного права в сфері захисту прав людей з інвалідністю призводить до неоднозначних висновків. На нормативно-правовому рівні розроблено та прийнято низку актів, якими міжнародно-правові стандарти з прав людей з інвалідністю імплементуються в національне законодавство. Проте більшість із цих актів носять декларативний характер та не підкріплюються практичною реалізацією. Водночас проаналізовані в дисертації законодавчі ініціативи в сфері доступності, освіти та охорони здоров'я практично не враховують, а в певній мірі навіть сприятимуть обмеженню прав людей з інвалідністю в Україні. Простежено також позитивні зрушення в законодавстві та практиці. На часі постає необхідність удосконалення національної політики та активізації законодавчої діяльності щодо вдосконалення вітчизняного законодавства і правозастосувальної практики щодо захисту прав людей з інвалідністю.

12. Цілком обґрунтованим, з метою виконання загальних зобов'язань за КПОІ стає запровадження незалежного механізму здійснення контролю виконання зобов'язань, яким може стати Моніторинговий комітет з питань інвалідності, а також Єдиного електронного державного реєстру людей з інвалідністю. Принципово важливими напрямками вдосконалення національного законодавства мають стати: вирішення питання термінологічної невизначеності; забезпечення доступності; забезпечення реалізації права на освіту, охорону здоров'я, рівність перед законом та доступ до правосуддя.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України

1. Басиста А. В. Інвалідність в міжнародному праві: перехід від медичного до правозахисного підходу / А. В. Басиста // Український часопис міжнародного права. – 2015. – №3. – С. 64–69.
2. Басиста А. В. Нормативний аналіз Конвенції ООН про права інвалідів: підсумки з нагоди першого десятиріччя / А. В. Басиста // Український часопис міжнародного права. – 2016. – № 1. – С. 78–83.
3. Басиста А. В. Європейський суд з прав людини як регіональний механізм захисту прав людей з інвалідністю: огляд нещодавньої практики / А. В. Басиста // Право і суспільство. – 2016. – №3. – С. 211–219.
4. Басиста А. В. Універсальні механізми контролю за здійсненням зобов'язань щодо захисту прав людей з інвалідністю / А. В. Басиста // Публічне право. – 2016. – №2(22). – С. 324–330.
5. Басиста А. В. Міжнародно-правові стандарти прав людей з інвалідністю / А. В. Басиста // Український часопис міжнародного права. – 2016. – №3. – С. 62–66.

Статті, опубліковані в іноземних фахових виданнях

6. Басистая А. В. Концепция позитивных действий государства в контексте равенства и недискриминации людей с инвалидностью / А. В. Басистая // Евразийский юридический журнал. – 2015. – №11(90). – С. 222–225.
7. Басиста А. В. Міжнародне регулювання питань захисту людей з інвалідністю в нормотворчій діяльності Ради Європи / А. В. Басиста // Evropsky Politicky A Pravni Diskurz. – 2016. – №1(3). – С. 30–37.

Тези наукових доповідей

8. Басиста А. В. Концепція інвалідності в біоетиці та соматичні права людини / А. В. Басиста // «Права людини на здоров'я та сприятливе довкілля в сучасному міжнародному праві»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27 травня 2015 року). – Київ : Українська асоціація міжнародного права, ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка, 2015. – С. 39–44
9. Басиста А. В. Концепція позитивних дій та права людей з інвалідністю / А. В. Басиста // Актуальні проблеми міжнародних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – Ч. 1. – С. 104–106.
10. Басиста А. В. Уразливі категорії людей з інвалідністю / А. В. Басиста // Збірник матеріалів V щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин: політика, економіка, право, філософія». – Львів, 2016. – С. 44–42.
11. Басиста А. В. Спеціальний доповідач як нова процедура ООН в сфері захисту прав людей з інвалідністю / А. В. Басиста // Матеріали міжнародної науково-

практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. – Ч. 1. – С. 89–91.

АНОТАЦІЯ

Басиста А. В. Захист прав людей з інвалідністю в практиці ООН та Ради Європи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.11 – міжнародне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню особливостей розвитку міжнародно-правового співробітництва держав у сфері захисту прав людей з інвалідністю в діяльності ООН та Ради Європи. Для комплексного розуміння концепції інвалідності здійснено аналіз моделей інвалідності, з'ясовано їх вплив на становлення інституту захисту прав людей з інвалідністю в міжнародному праві. Визначено роль органів та спеціалізованих установ ООН, а також конвенційних органів в системі контролю за дотриманням та захисту прав людей з інвалідністю. Здійснено аналіз практики ЄСПЛ та ЄКСП.

Розглянуто особливості національно-правової імплементації міжнародних норм у сфері захисту прав людей з інвалідністю в правову систему України та окреслено напрямки її вдосконалення.

Ключові слова: концепція інвалідності, права людей з інвалідністю, позитивні дії держави, дискримінація за ознакою інвалідності, національно-правова імплементація, спеціальні зобов'язання, універсальні договори з прав людини, акти «м'якого» права ООН, договори Ради Європи.

АННОТАЦИЯ

Басистая А. В. Защита прав людей с инвалидностью в практике ООН и Совета Европы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию особенностей развития международно-правового сотрудничества государств в сфере защиты прав людей с инвалидностью в деятельности ООН и Совета Европы. Для комплексного понимания концепции инвалидности осуществлен анализ моделей инвалидности, установлено их влияние на становление института защиты прав людей с инвалидностью в международном праве. Выяснена роль органов и специализированных учреждений ООН, а также конвенционных органов в системе контроля за соблюдением и защиты прав людей с инвалидностью. Осуществлен анализ практики ЕСПЧ и ЕКСП.

Рассмотрены особенности национально-правовой имплементации международных норм в области защиты прав людей с инвалидностью в правовую систему Украины и обозначены направления ее совершенствования.

Ключевые слова: концепция инвалидности, права людей с инвалидностью, позитивные действия государства, дискриминация по признаку инвалидности, национально-правовая имплементация, специальные обязательства, универсальные договоры прав человека, акты «мягкого» права ООН, договоры Совета Европы.

ANNOTATION

Basysta A. V. Protection of the rights of persons with disabilities within the practice of the UN and the Council of Europe. – Manuscript.

The thesis for a Law Degree of Candidate of Sciences in specialty 12.00.11 – International Law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis focuses on the peculiarities of international legal cooperation of states for the protection of the rights of persons with disabilities within the UN as a universal human rights organization and of the Council of Europe as the leading regional organization in this area. For a comprehensive understanding of the concept of disability the models of disability have been analyzed. The thesis determines the impact of the concept of disability on the establishment and development of the institute for the protection of the rights of persons with disabilities within the international human rights law.

The thesis analyses general universal international legal acts on human rights for the protection of the rights of persons with disabilities, as well as highly specialized universal international legal acts on the rights of persons with disabilities. This is supplemented by an analysis of the UNCRPD provisions and its Optional Protocol. The thesis discusses the role of the UN bodies and specialized agencies along with the treaty bodies within the system of control and protection of the rights of persons with disabilities. The Committee on the rights of persons with disabilities holds is a *sui generis* treaty body.

The thesis focuses on the analysis of the Council of Europe rule-making activity on disability issues, especially on the Council of Europe's human rights treaties and acts of «soft» law. It also contains a thorough analysis of the ECtHR case law with regard to the violations of the rights of persons with disabilities and ECSR protective activity.

The thesis focuses on specific aspects in the national legal implementation of international legal standards concerning the rights of persons with disabilities in the Ukrainian legal system. The thesis outlines the most problematic aspects in the fulfillment of the Ukraine's international obligations, as: the terminological ambiguity in the law, failure to guarantee non-discrimination on the grounds of disability, to ensure availability of the physical environment, ensure actual equality before the law and access to justice for persons with disabilities, implementation of inclusive education and provision of adequate healthcare and rehabilitation. The thesis offers the ways to solve the aforementioned problems in order to improve implementation of international commitments. The establishment of Monitoring Committee on Disability, Single registry of persons with disabilities and National Program of Deinstitutionalisation has been proven in the thesis.

Key words: the concept of disability, the rights of persons with disabilities, state affirmative action, discrimination on the grounds of disability, national legal implementation, special obligations, universal human rights treaties, acts of «soft» law of the UN, Council of Europe's treaties.